ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo'yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2026 / № 2,1

Termiz – 2026

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro'yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko'chirma va ma'lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko'chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 15.06.2026
Qog'oz bichimi: 70x85
Bosma tabog'i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog'ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko'chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko'chasi, 43.
Telefon: +998990 377 77 23,
+99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz
Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV,
iqtisodiyot fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY'ATI:

Bekpo'lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o'rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas'ul muharrir)
O'ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Zabita Mahammad qizi Teymurlu, filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori, dotsent (Ozarbayjon)
Tarana Imomverdi qizi Xojieva, filologiya fanlari doktori, professor (Ozarbayjon),
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O'zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Murodqosim Abdiyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Normat Y o'ldoshev, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Baxtiyor Xolmuxamedov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O'zbekiston)
Asqar Eshmo'minov, f.f.d., professor (O'zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O'zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Nargis Qurbonazarova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Shoira Omonturdiyeva, f.f.d., dotsent (O'zbekiston)
Sherzod Turdiqulov, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Alibek Omonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O'zbekiston)
Humayun Nadim Muhammad, f.f.f.d., dotsent (O'zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To'raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 15.06.2026
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать. Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail: philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт: https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ,
доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)
Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)
Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (. PhD), доцент (Узбекистан)
Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)
Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)
Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)
Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)
Забита Магомед кызы Теймурлу, доктор философии по филологии, доцент (Азербайджан)
Тарана Имамверди гызы Хаджиева, доктор наук, профессор (Азербайджан)
Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Мурадкасим Абдиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Нормат Юлдашев, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бахтиёр Холмухамедов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Бобоназар Муртазаев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)
Аскар Эшмуминов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)
Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)
Зафар Умуркулов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Ахад Шукуров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Абдумурод Арслонов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Сирожиддин Турдимуродов, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Наргис Курбаназарова, д. ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Муяссар Холова, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шаира Амонтурдиева, д.ф.н., доцент (Узбекистан)
Шерзад Турдикулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Алибек Омонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)
Хумаюн Надим Мухаммад, д.ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 15.06.2026
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43, Termez city.
Phone: +998990 377 77 23, +99895 986 07 77

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV,
doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Zabita Magomed kyzy Teymurlu, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Azerbaijan)
Tarana Imamverdi gizi Khadzhieva, Doctor of Sciences, Professor (Azerbaijan)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muradkasim Abdiyev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Kholmukhamedov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Shoira Omonturdiyeva, doct. of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Sherzod Turdikulov, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)
Alibek Omonturdiev, Doctor of Philosophy in Philology (Uzbekistan)
Humayun Nadim Muhammad, Doctor of Philosophy in Philology, Associate Professor (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ULUQOV NOSIRJON MUHAMMADALIYEVICH,
SOLIXO'JAYEVA HAVASXON ZOKIRJANOVNA
O'zbek va turk bayramlarining leksik-semantik tasnifi hamda etnolingvistik, lingvokulturologik tahlili 7

МАХМАРАИМОВА ШОХИСТА ТУХТАШЕВНА
Биз нега сўкинамиз? (ёки ҳақоратнинг нейролингвистик табиати) 10

ALIMOVA ZARIFAXON VAXOBOVNA
Alisher Navoiyning "Saddi Iskandariy" dostonidagi fors-tojikcha gidronimlarning
semantik va funksional xususiyatlari 16

ASADOV TO'LQIN HAMROYEVICH,
MARDONOVA SARVINOZ ORIPOVNA
O'zbek tilshunosligida ravishga nisbat beriluvchi oraliq ma'no ifodali affikslar tadqiqi xususida 20

FAYZIYEVA XADICHA CHORIYEVNA
Surxondaryo o'zbek shevalarida bolalar o'yinlarining nomlari 24

BOTIROVA MAXLIYO
O'zbek tilida reklama matnlarining morfologik xususiyati 28

VAFOYEVA MUXAYYO YULDOSHEVNA
O'zbek lingvomadaniyatida «Intizorlik» frazeosemantik guruhi 33

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Kasb ohangi nutqda qanday jaranglaydi? 37

SARBAROVA DILNOZA NOSIRJON QIZI,
BABAYEVA SURAYYO ERGASHOVNA,
JUMAYEVA ANORXOL CHAMAN QIZI
O'zbek tilshunosligida zamon kategoriyasining nazariy asoslari 39

TESHABOYEVA GULNOZA
O'zbek tilida "Qora" rangini ifodalovchi sifatlarda mazmuniy sinkretizm 42

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
Evfememik vositalarning funksional uslubiy xususiyatlari 47

PO'LATXONOVA HILOLAXON SHUHRATXON QIZI
Neurolinguistic and linguocognitive features of speech manipulation in cyberspace 50

SOBIROVA FERUZA
Saylov targ'ibot diskursida pragmatik belgilar 54

QURBONOVA MUHARRAM JURABEKOVNA
Xurshid Davron she'riyatida murojaat gaplarning qo'llanilishi 58

ABDUG'ANIYEVA ZEBUNISO
Ilmiy diskursning institutsional-kommunikativ tabiati 61

BADALOVA MUAZZAM
Kibermuloqotda nutq aktlari va etik me'yorlar: ingliz va o'zbek tillari qiyosiy tahlili 65

ERGASHOVA YASMINA,
XOLNAZAROV UMID ERKINOVICH
Neologizmlar klassifikatsiyasi 67

МУНДАРИЖА

O‘ROZBOQOVA MAHLIYO IMOMNAZAR QIZI
Xalq og‘zaki ijodi namunalarida takrorlarning qo‘llanilishi 71

MURODQULOVA IRODA SHAROFIDDINOVNA
Dostonlarda ornitonimlarning majoziy ma’no ifodasi 74

NURMATOVA SABRINA JAXONGIR QIZI
«Devonu lug‘otit turk» va «Qutadg‘u bilig» asarlarida qora rangning qo‘llanilishi 78

OCHILOVA MUXLISA ABDURAXMON QIZI
Badiiy diskursda kinoya nutqiy aktining pragmatik xususiyatlari 81

РАХМАТУЛЛАЕВА БАРНО ЗАФАР КИЗИ
Экзотическая лексика как маркер культурной идентичности персонажей
(на материале романа Г. Яхиной «Зулейха открывает глаза») 85

RUSTAMOVA NIGORA RUSTAM QIZI
O‘zbek tilida duolar va olqishlarning lingvomadaniy talqini 89

ABDINAZAROVA GULISTON MUZAFFAR QIZI,
KHUJANOVA OZODA TOJIYEVNA
Conceptualization of love in uzbek and russian literary discourse:
a comparative cognitive-semantic and axiological analysis 93

O‘RMONOVA DURDONAXON TAVAKKALJON QIZI
Ingliz va o‘zbek tillarida “Tinchlik” konseptining o‘xshash va farqli jihatlari 97

ADABIYOTSHUNOSLIK

MUHIDDINOVA BADIA MUSLIHIDDINOVNA,
AXMEDOVA BAXTIGUL XAITMUROT QIZI
Qardosh xalqlar dostonlarida farzandsizlik motivi 101

RAXIMOVA NODIRA
Pastish, parodiya, travestiya, nazira va tatabbu’da intertekstual birliklarning
ifodalanish mexanizmlari va tipologik farqlari 104

MAMIROVA MAMLAKATXON ILHOMJON QIZI
Nasriy asarda ramziylik 111

КУЗИМУРОДОВА ЛОБАР МУРОТОВНА
Образ маленького человека в повести л.улицкой «Сонечка» 115

XOTIRA

Yuraklarda yashayotgan inson
Marhum tilshunos olim Ro‘ziqul Normurodovning
65-yillik porloq xotirasiga bag‘ishlanadi 119

were used in the research. The results show that the tense category in Uzbek has existed since ancient times and has been interpreted differently across periods. It has been determined that tense markers are expressed through both synthetic and analytical means. In addition, some tense forms are capable of expressing multiple temporal meanings depending on context. In conclusion, the tense category in Uzbek is a complex and multi-layered system, and a unified approach to its classification has not yet been fully established.

Резюме. В данной статье анализируется морфологическая природа категории времени глагола в узбекском языке. Основной целью исследования является изучение формирования, развития и морфологических показателей временных форм на основе научных источников. В ходе исследования использовались историко-сравнительный, описательный и аналитический методы. Результаты показали, что категория времени в узбекском языке существует с древних времен и в разные периоды трактовалась по-разному. Установлено, что временные показатели выражаются синтетическими и аналитическими способами. Также отмечается, что некоторые формы времени могут выражать значения нескольких временных планов. В заключение можно сказать, что категория времени в узбекском языке представляет собой сложную и многоуровневую систему, и единый подход к ее классификации до сих пор окончательно не сформирован.

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2026; 4
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

O'ZBEK TILIDA "QORA" RANGINI IFODALOVCHI SIFATLARDA MAZMUNIY SINKRETIZM

Teshaboyeva Gulnoza,
Andijon davlat pedagogika instituti
boshlag'ich ta'lim metodikasi kafedrasi v.b dotsenti

Ma'lumki, rang ifodalovchi sifatlar dunyodagi barcha tillarda qadimiy so'zlardan tashkil topgan bo'lib, alohida, so'zlar guruhini tashkil etadi. Ranglar orqali ob'ektlarni nomlash, bir xil tasvirni anglash mumkin, biroq turli til vakillarida ranglarni idrok etishi, tasavvur qilishi, his etishi turlicha voqelanadi.

Rang haqidagi tushunchalar insoniyat tajribasi bilan uzviy bog'liq bo'lib, uning elementlaridan biri hisoblanadi. O'tgan asrning boshlarida L.V.Sherba shunday yozgan edi: "...biz olamni to'g'ridan-to'g'ri tajribalarimizdan kelib chiqib idrok etamiz. Olam manzarasi hamma joyda bir bo'ladi, biroq turli tillarda turlicha tushuniladi,hattoki, ma'lum bir oilaga mansub so'zlashuvchi xalqlar ham o'z madaniyatlarini o'ziga xos tarzda tushunadi"[1].

Tarixdan ma'lumki, qora so'zi turkiy, jumladan, o'zbek xalqida ham tubanlik, axloqsizlik, yomonlik, yovuzlik, shafqatsizlik singari belgilarni o'zida mujassam etgan belgi sifatida ta'riflanadi. Boshqa turkiy xalqlar qatori o'zbek xalq doston, ertak, afsona, topishmoq va maqollarida qora so'zi bilan bog'liq timsollar faqat yomon, yovuz, tuban shaxs obrazlari ifodalangan

Har bir millatning o'ziga xos rang tanlovdagi assotsiatsiyasi mavjud. O'zbek xalqida qora so'zi bilan bog'langan assotsiativ semantik maydoni oq so'ziga nisbatan keng. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, qora rangning semantik maydonini kengligi somatizm bilan bog'liq frazelogizmlar, so'z birikmalari ifodasida ham keng namoyon bo'ladi. Bu semantik maydon millatning olam manzarasida qora ranga bo'lgan munosabati milliy mentalitet, maishiy hayot va ma'daniyatni tilda yorqin ifoda etadi. Boshqacha aytganda, folklor va badiiy adabiyotlarda qora so'zining semantik tuzil-

[1] Щерба Л.В.Избранные труды по языка и фонетике/Л.В.Щерба;отв.ред.М.И.Матусевич ; Ленингр.гост ун-т.А.А.Жданова.:1958.-Т.1.С.204.

ishi barqaror bo'lgan atributiv birikmani "sintagmatik" ko'rinishini ifoda etadi. Qora so'zining semantik maydonining kengligini tasodif deb bo'lmaydi.

Qora so'zi polisemantik so'z hisoblanib, semantik strukturasida so'zning ko'chma ma'noga siljishi natijasida yuzaga keladi. G.X.Buxarovaning ta'kidlashicha: "Rang anglatuvchi leksemalarning yordamida nafaqat rang, shuningdek, qandaydir g'oya, fikr, ma'lumotni ifodalash mumkin"[1]. Biror voqelik, xalq faraziga binoan, boshqa bir narsa yoki voqelikka aloqador deb o'ylanish ham ko'chma ma'no hosil bo'lishi, ya'ni polisemantik so'z vujudga kelishi uchun ham sabab bo'ladi. Qumuk tilida oq va qora so'zlarning semantik strukturasini tahlil etgan D.A.Arslanbekovaning ta'kidlashicha: "Turkiy va mo'g'ul tillarida qora nomi turli salbiy munosabatni ifodalovchi leksik nomlanish: "baxtsizlik keltiruvchi", "azob beradigan", "zulmat", "uqubat", "axloqsizlik", "yaramas", "makkor"va boshqalarni anglatish uchun xizmat qilgan"[2].

"O'zbek tilining izohli lug'ati" da qora leksemasi ma'no turlarining o'n uchtasining izohi ifodalanib, boshqa ma'nolariga birikmali holda ta'rif berilgan"[3]. Ma'lum bo'ladiki, qora so'zi salbiy ma'noda yomon, iflos, yaramas, tuban, ahloqsizlik belgisi sifatida qo'llanilgan. O'zbek xalq doston, ertak va afsonalari, topishmoq va maqollarida ham qora so'zi bilan bog'liq obrazlar tubanlik ifodachisi bo'lgan. Biroq o'rganilgan tarixiy manbalar, shuningdek, tahlillar asosida qora leksemasi nafaqat salbiy ma'no, balki ijobiy ma'no ifodalovchi semantik maydoni keng leksema ekanligini ko'rsatadi. A.N.Kononovning ta'kidlashicha, turkiy tillari (ozarb.turkm.gara)da qora so'zining quyidagi ma'nolarga egaligi ma'lum: 1)qora, qorong'u, g'amgin, qattiq, qayg'uli, baxtsiz. 2) qora mol, olomon, xalq, armiya-qo'shin. 3) quruqlik, yer. 4) tepalik, balandlik, baland tepalik. Ma'lum bo'ladiki, qora leksemasining dastlabki davrlaridayoq semantik maydoni keng bo'lgan, keyinchalik davrlar o'tishi bilan bu maydon yanada kengaygan.

Ko'rinadiki, turkiy tillar, jumladan, o'zbek tilida rang ifodalovchi so'zlarning tarixan valentlik dinamikasini o'rganish jarayonida aytish mumkinki, so'zlarning leksik-semantik o'zgarishlari so'zlarning guruhlariga ham taalluqli ekanligini belgilaydi. Ob'ektiv borliqning nomlanishida bevosita ranglarning ishtiroki milliy mentalitetga xos bo'lgan ma'nolarni ochib berishga xizmat qiladi. Rang ifodalovchi leksemalar azaldan o'zining denotativ zonalaridan tashkil topgan bo'lib aytib o'tilgan tarixiy leksikologiyaga oid barcha tadqiqotlarda aks etgan. Biroq shuni ta'kidlash joizki,hali ham rang ifodalanishining leksik-semantik guruhlari tarixi tadqiqotchilar tomonidan keng o'rganilmaganligi masalaning dolzarbligini ko'rsatadi. Boshqacha aytganda,rang ifodalovchi leksemalarning valentlikni yuzaga keltirishi tilda keng semantik munosabatlarni ochib berishi mumkin. Chunki, leksik valentliklarni bevosita yuzaga chiqishi so'z birikmalarini hosil qiladi. Undagi semantik sinkretizni ochib berishga keng imkoniyat yaratadi.

Qora rang bilan ifodalayotgan tushunchalar konnotatsiya bilan bog'liq yuzaga chiqadi. Konnotatsiya turli tushunchalar bilan bog'liq hodisalarni qamrab oladi va qora so'zining semantik strukturasida o'ziga xos qirralarini ochib beradi. Allohida ta'kidlash joizki, tilda konnotatsiyaning mavjudligi, rang-barangligi, barqarorligi tilning nechog'lik boyligining, qadimiy an'analarga sohibligining, ifoda imkoniyatlari sarhadsizligining, ta'sir va tasvir quvvati o'tkirligining dalolatidir[4].

Turkiy xalqlar, jumladan, o'zbek xalqida ham qora bilan birikmali tarzda ifodalanadigan shaxs nomlari hozirga qadar ham milliy ma'naviyat, urf-odatlar, diniy tushunchalar sifatida qo'llanilmoqda. Masalan, Qorako'z, Qoratoy, Qorajon, Qoraxo'ja, Qorasoch, Qorabosh, Qoraxon, Qorabola, Qorabotir, Qorachaxon singari. Shuni ta'kidlab o'tish joizki, bu shaxs nomlari o'zi ifodalab kelgan ma'nolardan tashqari yashirin ma'nolariga ham ega bo'ladi. So'zlar etimologiyasini o'rganish, tahlil etish shuni ko'rsatadiki, turli davrlarda turli xalqlarda rang belgilarida ma'no o'zgarishi mumkin. Chunki vaqtlar o'tishi bilan dastlabki o'zak ma'no ichki tabiatiga ko'ra boshqa ma'noni ifodalashi, ya'ni ma'no doirasini kengaytirishi mumkin bo'ladi. Masalan, qora so'zi tabiatan salbiy maqomga ega so'z hisoblanadi. Biroq uning semantik maydonining kengligi ijobiylikni ham aks ettiradi (qora – yomon, iflos; qora – katta, ulug' singari). Bu matn tarkibida yorqin namoyon bo'ladi.

Qorako'z boshida o'tgan og'ir zarbalar tufayli o'zini birmuncha yo'qotib qo'ydi, vaqt unga shifo ato etdi (M.Norboeva). Endi boyag'i'g'a qaraganda bir oz yengillangansumon, jon olg'vuchi **qora ko'zlari** harakatlana boshlagan, bo'riqqan qizil yuzlari ochilinqirag'an edilar (A.Qodiriy). Rais to'yga xursand bo'lib, yaxshi ruh bilan kelgan edi, **Qoratoyni** ko'rib yana ruhi tushib ketdi (M.Qoriev). Rahmatjon aka ne-

[1] Бухарова Г.Х.Башкирский народный эпос «Урал-Батыр»:когнативно -дискурсивный и концептуалный анализ:дисс.... д. филол.н.Уфа,2009.С.207.

[2] Арсланбекова Д.А.Прилагательные къара"черный" и акъ "белый" в блогопожеланиях и проклятиях отемишского говора кумыкского языка.https://lib.herzen.spb.ru>arslanmekova_11_ 32_ 17_ 20

[3] Қаранг:Ўзбек тилининг изоҳли луғати.Беш жилдлик.Бешинчи жилд.-Т.:Ўзбекистон миллий энциклопедик Далат илмий нашриёти.2008.335-345-бетлар.

[4] Маҳмудов Н.Тил тилсими тадқиқи.-Тошкент,Mumtoz so'z.2017.-Б.22.

varasining xatna to'yiga "**qora toy**" sovg'a qilaman deb niyat qilgan edi (Gazetadan). **Qorasoch** nomahramlarga ro'baro' kelmaslikka harakat qilmoq va o'zini nazardan chetga olmoq niyatida edi (M.Osim). Mahbuba uzun **qora sochlarini** onasiga o'rdirib, atlas ko'ylagini kiyib, mehmonga borishga oshiqdi (A.Abdullaev). **Qorabosh** bog'dagi mevalarni yig'ishtirib, bozorga olib borib dadilroq pulga sotishni rejalashtirdi (M.Niyozov). Yolg'iz **Qorabosh** sudralgancha Rangon tog' bag'ridagi g'ordan chiqib o'zini taqdir hukmiga topshirmoqdan o'zga iloji yo'qligini fahmladi (Sh.Bo'taev**).** Xalq tabobatida **qoraboshning** inson uchun foydali tomonlari hali aytilmagan (Gazetadan). **Qorabola** butun vujudi bilan bolalarini sog'inganini endi his etdi (T.Ashurov). Otboqalarning ish-yumushlari hamisha boshlaridan oshib yotadi:xashak sol, otini tozala, qashla, sovit bularning barchasi **"qora bola"** zimmasida edi (M.Niyozov). **Qorabotir** Zuhraxonga yetmoq niyatida o'z qabih niyatlari amalga oshirish uchun payt poyladi (Tohir va Zuhra dos). Ikkisi ham yaxshigina kayf qilishgan, og'zidan bodi kirib shodi chiqadi.

- Hey, menga qara, **"Qora botiring"**ning miyasi achib qolibdi, kechagiga ham boplab qo'l qo'ydirib oldim (M.Qoriev).

Keltirilgan birinchi gapda Qorako'z leksemasi shaxs ma'nosida qo'llanilgan. Qorako'z shaxs nomi ayol: Qorako'z, Qorakoz (o'zb.) ko'zlari qora bola; go'zal, ko'rkam bola[1]. Ikkinchi gapda qora ko'zlar birikmasi somatik ma'noni ifodalab, shaxsning ko'rish a'zosidir. Chiroyli, insonni maftun etuvchi ma'nolarini ham o'zida birlashtiradi. Tilshunos olim E.A.Begmatov "O'zbek ismlari" nomli lug'atida yuqoridagi gaplar tarkibida berilgan shaxs nomlarining ma'nolarini quyidagicha izohlaydi:

Qoratoy, Qoratoy(o'zb) – qulun(1 yoshli toy)dek bola, ya'ni qullundek o'ynoqlab, yayrab o'ssin yoki qora +toy kuchli,qudratli va suyukli, erkatoy bola.

Qorasoch, Qorasoch (*.,o'zb) – sochlari timqora, qo'ng'iroq sochli qiz.

Qorabosh, Qorabosh (o'zb) – qul,cho'ri yoki burgut yoxud timqora sochli bola.

Qorabola, Qorabola (o'zb) – kuchli, qudratli bola yoki qora tusli (qorachadan kelgan) bola,keyingi holda laqab ismiga aylanib ketgan.

Qorabotir, Qorabotir (o'zb) – kuchli, qudratli, bahodir; jasur bola[2].

"Devonu lug'atit turk "asarida Qorabosh ismiga shunday ta'rif beriladi: Qarabosh – qullarga berilgan nom, erkak bo'lsa ham,ayol bo'lsa ham bir xilda aytila beradi. Qora bosh demakdir[3]. Keyingi gaplardagi "qora toy" qo'lga o'rgatilgan uy hayvoni, nabira va farzandlarning hatna to'ylariga sovg'a; "qora soch", "qora bosh" somatik birikmalarda "qora soch" insonning bosh qismidagi tolasi; "qorabosh" birikmasi esa ikki ma'noni voqelantirmoqda, ya'ni yovoyi hayvon nomi ikkilamchi nomlanish va o'simlik nomi uchinchi nomlanish. Qorabosh Qoramtir to'pgulli, yo'g'on poyali qiyoq[4]. "Qora bola" va "Qora botiring" birikmalarida ijodiy kreativlik, okkazional ma'no mavjud. Anglashiladiki, "qora bola" doimo qora ishlarni bajaruvchisi, tinmaydigan shaxsning laqabi. "Qora botir" birikmasi o'z manfatini xalq manfatidan yuqori qo'yyadigan shaxslarga to'g'anoq bo'luvchi shaxs laqab ma'nosida. Shuni ta'kidlash joizki, Qorabotir xalq og'zaki ijodida yomonlik timsoli sifatida ham qo'llanadi. Biroq har ikkala laqab ham shaxsning xarakter – xususiyati, jismoniy hamda aqlliy yetukligi bilan umumiylikni tashkil etadi. Ijodkor mahsuli hisoblanadi.

Ma'lum bo'ladiki, belgilar turlicha talqin etiladigan, murakkab ma'no ifodalaydigan keng tushuncha bo'lib, ulardagi ma'noning murakkabligi, ko'p ma'noliligi, o'zaro bir-biri bilan kesishish nuqtalarning mavjudligini ko'rsatadi. Anglashiladiki, bu har bir xalqning milliy madaniyati, ma'naviyati, milliy mentalitetining ifodachisi bo'lgan o'sha millatning tilida aks etadi.

So'zning tabiati doimo bir xil bo'lmaydi,chunki umumlashtiruvchi so'z davrlar o'tishi bilan ob'ekt va hodisalarning bir qator belgilarini ifodalashi, ko'p ma'nolarni anglatishi,bir tushuncha zaminida boshqa tushunchalarni voqelantira olish qudratiga ega bo'ladi. Prof. N.Mahmudov to'g'ri ta'kidlaganidek: "Er yuzida biror -bir til yo'qki, uning turli birliklarida biror-bir ma'noviy siljish yuz bermagan bo'lsin, aytish mumkinki, barcha birliklarining semantik strukturasi tamoman qotib qolgan, faqat va faqat bir ma'no ifodasi uchungina xoslangan birliklardangina iborat til mavjud emas[5].Dunyoning turli xalqlarida"Qora rang – motam, cheksizlik, qo'rquv, o'lim, mavhumlik ramzi bo'lsa, qizil rang –g'alaba, xursandchilik, shodlik, tiriklik, olov va qon timsoli" sifatida ifodalanishi e'tirof etiladi. Hamma zamonlarda ham insonlar qorong'ulikdan qo'rqib yashaganlar. Inson hayotining qiyin pallalari ham uning "qora kunlari" sifatida ta'kidlangan.

Qora rang tasvirida olam manzarasi qadimgi afsonalardagi "qora", "soya", "tun" bog'lanishini tabiatida sinkretizm mavjudligini ko'rsatadi. Masalan,

[1] Қаранг :Бегматов Э.А.Ўзбек исмлари.546-бет.
[2] Яна қаранг:Шу муаллиф.Ўша луғат. 546-бет.
[3] Қошғарий М.Девону луғатит турк .Уч жилдлик,Учинчи жилд.-Т., Фан.1963.241-бет.
[4] Ўзбек тилининг изоҳли луғати.Беш жилдлик.Бешинчи жилд.337-бет.
[5] Маҳмудов Н.Зиддият ва маъно тараққиёти// Ўзбек тили ва адабиёти.-Тошкент,2014.-3-сон.-Б.19.
[4] Ўтанова С. Алишер Навоий ғазалиётида ранг символикаси. – Тошкент: Tafakkur, 2011. – Б.19.

Yerning qora bilan bog'lash, Osmonni ko'k bilan bog'lash insonni rangga bo'lgan simvol tushunchasida aks etadi. Har qanday tilda rang semantik maydonining kengligi ijobiy va salbiy baho ma'nolarining mujassamiga ega. Adabiyotshunos olima D.Tojiboeva X.Davron ijodini kuzatar ekan shunday yozadi:"X-urshid Davron ijodida esa qora rang o'zgacha ramziy ma'no kasb etadi. "Qo'rqmay kir qora tunga" deb boshlanuvchi she'rida inson hayotining qiyin kunlari, og'ir damlari, kurashlari va mashaqqatlari nazarda tutilsa qora rang qo'rquv ma'nosini ifodalab kelmaydi:

Qo'rqmay kir qora tunga,
Garchi o'tmog'ing qiyin,
Hech kim bas kelmas senga
Tundan o'tgandan keyin .(X.Davron)

She'rda "qora tun"ga kirishga da'vat etilmoqda. "Qora tun" – kurash, qahramonlik, mardlik, jasorat yo'li. "[1] Darhaqiqat,olima keltirgan fikrlarni rivojlantiradigan bo'lsak,tilimizda qora leksemasining o'zi bog'lanib kelgan leksemalar bilan semantik maydonni kengaytiradi. Ko'rinadiki,qora leksemasining o'zida ichki zidlik yuzaga kelmoqda. "Qora tun" birikmasiga shoir falsafiy urg'u berib ijodiy kreativ yondashadi. Shoirning tomonidan qo'llanilgan qora tun birikmasi okkazional ma'noni ifodalaydi. Qora va tun leksemalarining asl ma'nolari qorong'ulik,zim-ziyo,ko'rish holatining pastligi.Biroq tun leksemasida zamon ma'nosi ham mavjud. Demak,har ikkala leksema ham birikmali tarzda o'zining denotativ ma'nolariga zid ma'nolarni yuzaga chiqarmoqda.Ish -harakat va holatning yuzaga chiqarish ijobiylikka sari.Bu ijobiylik konnotativ ma'noni yuzaga chiqarmoqda.

Rus olimi Ye.N.Panov shunday yozadi:"Til belgilarning murakkab tizimidan iborat.Bu tizimga kirgan belgilar real olamdagi narsa va hodisalarni cheklanmagan holatda ifodalay oladi.Barcha til belgilari birlashib turib shu til sohiblari yashaydigan va nimalarnidir yaratadigan alohida umumiy manzarani hosil qiladi.Aynan mana shu sababga ko'ra insonlarning turmush tarzi va ijtimoiy holati rang-barang bo'ladi.Hamda bir-birlaridan o'zaro farqlanadi."[2]

Boshqa sistemadagi tillar qatori turkiy tillar qatori,jumladan, o'zbek tilida ham qora rang bilan bog'liq konnotativ assotsiatsiyalashuvni kuzatishimiz mumkin. Masalan, 1.Bo'taboy Mirsalim ota bilan doim hol-ahvol so'rashganda otadagi dilkashlikdan xursand bo'lardi. Biroq bir safar otaning Bo'taboy yoshing o'tgandan keyin oxiratni haqida boradigan joyimiz **qora yer** ekanlinigini o'ylab, noilojlikni bo'yniga olar ekansan degan so'zini esladi (S.Anorboev). 2.Erni er qiladigan ham xotin, **Qora yer** qiladigan ham xotin (Maqol). Odam bolasini boqadigan, kiyintiradigan, ko'tarib yuradigan ham shu **qora yer** bo'tam (M.Qoriev).

Birinchi gapda qora yer birikmasi insonning so'ngi manzili evfemik qabr ma'no semasini ifodalagan ,ikkinchi gapda er kishining erlik nafsoniyati, oriyati, boshqalar oldidagi ko'ksini mag'rur tutishini yo'q qiluvchi semalarini umumlashtiruvchi leksema sifatida qo'llangan. Uchinchi gapda qora yer birikmasi ijobiy baho munosabatini ifodalab, insonning hayoti, turmush tarzidagi barcha munosabatlarning asosi ekanligi ma'nosini anglatadi.Tilshunos A.Sobirov to'g'ri ta'kidlaganidek,olamdagi narsa-hodisalar o'zlarining doimiy atributlari(ajralmas belgilari)ga ega bo'lganligi bois inson o'ziga berib qo'yilgan qudratli qurol-ongidan foydalangan holda narsa va hodisalarni solishtiradi,taqoslaydi,ularning o'rtasidagi alohidalik,xususiylik,hukm,xulosa chiqaradi.[3]

Anglashiladiki, qora yer rang ifodasi nafaqat atrofimizdagi olam haqidagi tasnifni, balki rang ifodasi orqali muallif jumlada adersantga o'z munosabatini emotsional tarzda aks ettiradi. Sub'ktiv konnotatsiyaning imkoniyatlarining kengligi bir so'zning qarama-qarshi ma'no ifodalashi jarayonida namoyon bo'ladi. Konnotatsiya doimo matning pragmatik aspekti bilan bog'liq bo'ladi, unga ekspressiv tasvir berishni ifodalaydi.

Kechga yaqin otga minib xo'jayin kelib qoldi. Xo'jayinning qorasini ko'rgandan keyin biz yana g'ayratga minib ketdik (G'.G'ulom). Shu topda Mahvashning tamog'iga mushtdek narsa kelib taqaldi. Xo'rligi keldi. Yig'lab yuborishga oz qoldi. Yurakdagi "qorasi"ni ketkazish, barchasini unutish unga azob borar edi (T.Ashurov). Muzaffar Aminovichning ishlagan joyida "qorasi" bor ekanmi, boshqa joyga rahbarlikka lozim topilmadi (Gazetadan). Keltirilgan gaplarda qorasi so'zi ko'rganda, ketkazish so'zlari bilan birikib turli ma'nolarni yuzaga chiqaradi. Ya'ni, qorasini ko'rganda birikmasi ot +fe'l tipida bo'lib otlashib, egalik va kelishik qo'shimchalarni olib shaxsning ko'rinishi, ob'ektga yaqinlashuvi, sharpasi ma'nolarini anglatadi. M.Sodiqova bu haqda shunday yozadi, "Qora so'zi otlashganda "qorachig'", "siluet", "sharpa", "odam", ba'zan "mo'ljal", "orienterovka" ma'nolarida ham qo'llanadi"[4].

Tahlillardan ko'rinadiki, qora so'zi otlashganda o'zi birikib kelgan so'z bilan "qora" so'zining semantik maydonini kengaytirib, o'z ma'nosidan tashqari

[1] Тожибоева Д.ХХ асрнинг сўнги чораги ўзбек шеъриятида поэтик услуб масаласи.-Т.:Mumtoz so'z.2019.
[2] Панов Е.Н.Знаки.Символи.Языки.-М.:Знание.1980.-С.38.
[3] Собиров А.Ўзбек тилининг лексик сатҳини системалар системаси тамойили асосида тадқиқ этиш.--Т.:Маънавият.2004..69-бет.
[4] Содиқова М.Ҳозирги ўзбек тилида сифат.-Т.,ЎзССР ФАН.1974.56-б.

implitsit (yashirin) ma'nolarni ham ifodalay oladi. Demak, "qorasi"ni ketkazish birikmasi ham ijodkor tomonidan metaforik ma'noda qo'llanil

organizmi bilan bog'liq ko'z qorachig'i matn tarkibida sinkretik metonimiyani yuzaga keltiri ib, "qora o'tmish", "qora kunlar", "og'ir hayot"semalarini yuzaga chiqaradi. Keyingi gapda "qorasi" so'zi bor ekanmi to'liqsiz fe'li bilan birikkan holda "xatto", "o'zlashtirish" "axloqsizlik" va boshqalar haqidagi pragmatik ma'nolarni voqelantiradi .

Xulosa o'rnida shuni aytish mumkinki, tildagi rang ifodalanishini o'rganish jarayonida uning o'ziga xos sistema ekanligi va bu sistemada, nafaqat, umumiy tilshunosligikda semantik maydon va mikrosistema, shuningdek, xususiy tilshunoslikda ham o'ziga xos bo'lgan semantik maydon va mikrosistemaning mavjudligini kuzatdik. Bir tomondan bu sistemaning markaziy "asosi"ni rang ifodalanishi tashkil etsa,ikkinchi tomondan rang ifodalovchi so'zning atrofidagi so'zlar turli ma'no farqlovchi ottenkalari bilan ko'p ma'nolikni ifodalab mazmuniy sinkretizmni voqelantiradi. Anglashiladiki, rang ifodalovchi oq va qora leksemalari ham ham o'ziga xos bir mikrosistemadan iborat bo'lib, o'z atrofida turli ma'nolarni ifodalovchi leksemalarning semantik maydonini tashkil etadi.

Rezyume. Maqolada, o'zbek tilida rang ifodalovchi sifatlar, xususan "qora" leksemasining semantik xususiyatlari va mazmuniy sinkretizmi lingvistik hamda lingvomadaniy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Rang leksemalarining milliy mentalitet, madaniyat, urf-odat va ijtimoiy hayot bilan uzviy bog'liqligi misollar asosida yoritiladi. "Qora" so'zining polisemantik tabiati, uning denotativ va konnotativ ma'nolari, turli kontekstlarda ijobiy va salbiy ma'no ifodalashi hamda semantik maydonining kengligi ochib beriladi.

Rezyume. This article analyzes the semantic features and syncretism of color-denoting adjectives in the Uzbek language, particularly the lexeme "qora" ("black"), from linguistic and linguocultural perspectives. It highlights, through examples, the close relationship between color lexemes and national mentality, culture, traditions, and social life. The study reveals the polysemantic nature of the word "qora," its denotative and connotative meanings, its ability to express both positive and negative meanings in different contexts, and the breadth of its semantic field.

Резюме. В данной статье, анализируются семантические особенности и синкретизм прилагательных, обозначающих цвет в узбекском языке, в частности лексемы «qora» («чёрный»), с лингвистической и лингвокультурологической точек зрения. На основе примеров освещается тесная связь цветообозначающих лексем с национальным менталитетом, культурой, традициями и социальной жизнью. Раскрывается полисемантическая природа слова «qora», его денотативные и коннотативные значения, способность выражать как положительные, так и отрицательные смыслы в различных контекстах, а также широта его семантического поля.